

2023. június 30. péntek – 5783. támuz 11. www.frankel.hu

73/11. Szám

Péntek – kábálát sábat: 18:30 | gy. gy. 20.27 | szombat ünnepi ima 10:00 | havdala: 21:46 |

HUKÁT és BÁLÁK

(IV. Mózes 18.33 - 18.32)

חֻקַּת בָּלָק

Vörös Tehén történetével kezdődik, majd mérgeskígyók marják meg a népet, és Mózes parancsot kap, hogy rézkígyót csináljon, aki ha arra ránéz, meggyógyul. Bálák felbérelt Bileámot, hogy átkozza ki a Kánaánba készülő zsidó népet. Bileámnak azonban átok helyett áldás jön a szájából.

törvényei. A kifejezést olyan törvényre értik, amelynek racionális magyarázatát a véges felfogásunkkal nem érthetjük. Hibátlan vörös tehenet levágtak, elégettek, cédrusfát, izsópot és karmazsint is tettek a tűzre. Az összegyűjtött hamut vízzel feloldották és meghintették vele azt, aki hullá érintésétől tisztátalan lett. A megérintett tiszta lett, aki hintette, tisztátalan egészen estig. Nehéz ezt megérteni. Magyarázatát majd megfelelő időben közli velünk az Ö...való, amikor méltóak leszünk rá. A drámai események folytatódnak. Kádésben meghalt Mirjam, Mózes nővére. A tiszteletére egy kút kísérté útját a vándorlás során. Most a kút kiapadt és szomjúság kínozta Izrael gyermekeit. Zúgolódtak és visszavágytak Egyiptomba. A pörlekedés izalmában Mózes nem figyelt pontosan az Örökkévaló szavára és nem beszélt a sziklához kérve, hogy adjon vizet, ahogy erre utasították, hanem kétszer ráütött botjával, így leértékelte a csodát. Az emberek azt hitték, hogy a sziklában lévő víz tört elő az ütés hatására. Ez olyan nagy bűnnek számított, amelyet Mózes és Áron Meribáhnál a pörlekedés vizénél elkövetett, hogy nem léphettek be az Ígéret Földjére. Hor hegyén Mózes és Eliézer felkísérte Áront arra a helyre, amelyet számára az Ö...való megjelölt, Áron fiának Eliézernak átadta a főpapi öltözéket és meghalt a hegyen. Harminc napig siratta Izrael egész háza. A második szakasz Bálák (בָּלָק) (askenázi kiejtéssel Bólok). Bálák Moáb királya volt. Aggódva látta Izrael hadi sikereit, előre töréseit és félelmében megoldást keresett. Bileamért, a pogány prófétáért üzent, a nagy átkozó segítségét kérve. Bálák szorongása alaptalan volt, Izrael gyermekei mindig békét hirdettek, támadás előtt, csak ha nem engedték a békés átvonulást, akkor került sor harcra. Másrészt a Moabiták, Lót leszármazottai voltak, így megtámadásukat az Ö...való szigorúan megtiltotta. Bileam sem örült a felkérésnek. Tudta, hogy Izrael sikerei a Gondviselés akaratából fakadnak, ezzel szembeállni döreség. Másodszor is üzent Moáb makacs királya, ígérve fűt-fát Bileámnak, aki kénytelen-kelletlen útnak indult. De a számára többet látott, mint ő. Látta az angyalt, aki elállta útját. A szamár leheveredett, nem ment tovább. Bileam megütötte az állatot, mire a szamár megszólalt. Megkérdezte, hogy miért tartotta őt a gazdája? Bileam engedtlenségére hivatkozott, ekkor megnyitotta a próféta szemét az Örökkévaló, és látta Bileam az angyalt, aki meghagyta, menjen-e férfiakkal “de csak azt az ígét, melyet én mondok neked, azt mondjad”. Bileam talán nem teljesítette volna a parancsot, talán átkozódott volna, azonban a Piszga hegy csúcsán nem tudott szólni, de mikor Poér csúcsáról letekintett, látta Izrael táborát, hogy a hatágú csillag alakzatában példás rendben törzsek szerint állnak sátraik. Felkiáltott: “Milyen szépek a te sátraid Jákob, a te hajlékaid, Izrael. (...יִשְׂרָאֵל מִה טוֹבוֹ אֶהְיֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל) Mint patakok, melyek elhúzódnak, mint kertek a folyók mentén, mint álló ék, amelyet az Ö...való ültetett, mint a cédrusok a vizek mentén... Áldott legyen mindenki, aki téged áld, s átkozott legyen mindenki, aki téged átkoz.” Az átokból lett áldás első sora a mindennapi imádságba került. Aki belép a templomba, az elmondja. Nagy vita kíséri Bileam megítélését, de a fenti sorok halhatatlanná tették a nevét.

Chukát (חֻקַּת) hetiszakaszunk érdekes történetet mesél el. Miután az ellenzéket elnyelte a föld a kedélyek egy rövid időre megnyugodtak. A Tóra itt közbeveti a “vörös tehen” praktikát, ami a tisztátalanok megtisztítására szolgál. Most, mintegy a Korách lázadás folytatásaként egyhamar a Pörlekedés vizéhez jutunk, ahol a tapasztalt és sokat látott Mózes is sikerül a népnek kihozni a sodrából. Itt egy nagy ugrást tesz az Írás. Csak a Tórában “szomszédos” a Korách lázadás és a Pörlekedés Vize. Közben eltelt 38 esztendő, állandó vándorlással és az “unalmas” manna majszolásával, míg csak kihalt a pusztai nemzedék, a kishitűek, a szolgálalelkek, az egyiptomi fokhagyma (és halászlé...) után vágyakozó pitiáner társaság, Most már majdnem szábrék és készen állnak a szentföld elfoglalására. De szomjasak. A Midrás szerint Mirjam halála után eltűnt a Kút, amely az elmúlt 38 évben kísérté őket – Mirjam érdemében – és így érthető hogy szomjaznak és kérik Mózes, járjon közbe érdekükben. De miként teszik ezt? Nem kérnek, hanem követelnek, és olyan hangnemet használnak, amely apáik dízére válna: “Miért hoztatok bennünket ide, a sivatagba, hogy szomjan haljunk, barmainkkal együtt? És egyáltalán miért hoztatok ki bennünket Egyiptomból, erre a pocsék helyre, ahol se gabona, se füge, se szőlő, se datolya, se gránátalma – de még víz sincs?!” A panasz hivatalos címzettje itt is Mózes és Áron volt, de közvetve ők az Örökkévalót hibáztatják azért, ami velük történik. Ha figyelmesen olvassuk a panaszt, észre vehetjük, hogy ezek már nem az egyiptomi halat, uborkát és fokhagymát sírják vissza, mint elődeik, hanem azt említik fel, amit nekik Mózes, mint Kánaán termékei ígért. “Tejjel mézzel folyó Kánaán...” mondogatták gúnyosan, hol itt a tej és hol itt méz, hiszen még ivóvíz sincs. Nem csoda hogy az ekkor már 120 éves Mózes nagyon kiborul. És amikor az Örökkévaló – a panasz valódi címzettje – azt mondja neki, hogy Szóljon a sziklának, hogy adja vizét – Mózes nagy dühében kétszer

is rávág egy sziklára, amíg az ontja vizét és a nép és barmai leisszák magukat. Az azonnali büntetés nem maradt el. Mivel Mózes és Áron “nem hittek” – abban hogy a szikla a szavaikra fog vizet adni – és mivel nem szentelték meg az Örökkévaló szent nevét ezért nem mehetnek be az Országba, hanem még ebben az évben és itt a pusztában fognak meghalni. Áron már itt, szakaszunkban, meghal, míg Mózes később. Ádár 7-én. Naprakész tanulság? A harag rossz tanácsadó. Mindig előnyben kell részesíteni a tárgyalást, a beszédet, a megértésre való törekvést. Olyan nincs, hogy valakivel ne lehetne beszélni. Még egy sziklával is lehet beszélni... Ha nem üt Mózes a sziklára, hanem beszél hozzá, és úgy jön a víz -akkor Isten neve megszentelődik. Így, két ütéssel mindenki tud vizet fakasztani a sziklából... Bálák (בָּלָאֵךְ) szidránk Bileám “áldásával” foglalkozik. Az áldás szót idézőjelbe tettük, mert a hagyomány szerint Bileám minden áldása – egy kivételével – átokká változott. “Az Örökkévaló Istened nem akart Bileám szavára hallgatni és átkait áldássá változtatta.” De a pogány próféta igazi szándéka végül mégis átokká váltotta az Isten által szájába adott áldásokat... A Midrás szerint a népek panaszkodtak, hogy nekik nem adott Isten prófétákat, mint Izraelnek. Így lett Bileám a népek prófétája. A hetiszakaszból elbeszélése szerint ő keveréke volt az igazi prófétának és a varázslónak. Moáb királya, Bálák, a varázslót látta csak benne és szerződtette őt Izrael megátkozására. A kor hite szerint az átoknak vagy az áldásnak mágikus ereje volt és az elhangzott szavak meg is valósultak. A próféta Bileám figyelmeztette Bálákot, hogy Isten akarata ellenére nem érvényesülhet a benne rejlő varázsló. “Így szólt Bálák szolgálóihoz: Még ha Bálák nekem is adja házát fele arany és ezüsttel, akkor sem hághatom át Isten szavát sem nagy sem, kis mértékben.” Nem kétséges, hogy Bileám, a varázsló átkozni akart. Nem ismerte a pusztai Izraelt, de jó pénzért hajlandó volt varázsszereit egy ismeretlen nép megátkozására használni. De Isten megghiúsította szándékát és ő adta a szavakat a szájába. “Azok a szavak, mit Isten tesz számba, azokat fogom mondani.” A hetiszakaszból Isten megharagudott Bileámra, hogy elment Bálák embereivel, holott Ő maga mondta neki, hogy menjen. De Isten Bileámot, a prófétát küldte Bálákhoz, ő pedig mint varázsló ment, hogy pénzért átkokat mondjon. Most pedig nézzük meg, mik is azok az áldások, amiket Bileám “kényszerült” Izrael népére mondani. Szellemi és anyagi természetű “áldásokat” – dicséreteket hallatott a pogány próféta. Izrael kiválasztottságát jelentette a mondat: “Nép, mely egyedül lakozik és nem számít a többi népek közé.” A zsidó nép ideálját fejezik ki a szavak: “Igazak halálát kívánom magamnak, és hozzájuk hasonló véget.” Isten szeretetét Izrael iránt halljuk a következőkben: “Isten kivezette őket Egyiptomból, és ők az Ő büszkesége.” Anyagi jellegű áldást jelentett a vízbőség, a cédrushoz való hasonlítás, az ellenségek felett aratott győzelem. Mindezeket az áldásokat az isteni kényszer mondatta Bileámmal. Csak egyetlenegy mondat maradt meg belőlük valóban áldásként: “Mily szépek a te sátraid, Jákob, hajlékaid Izrael.” מִה טֹב אֹהֲלֶיךָ וְיַעֲקֹב, מִשְׁכְּנֹתָיִךְ וְיִשְׂרָאֵל A Tórának és a családi életnek szép sátra végigkísérte és végül életben tartotta a zsidóságot évezredek szenvedései közepette.

Chukát hetiszakaszból az Örökkévaló egy nagyon érdekes parancsolatot ad a zsidó népnek: a Szentélybe való belépés előtti megtisztulási folyamathoz a zsidóknak el kell égetniük egy teljesen vörös tehenet és annak a hamuját kell felhasználniuk a szertartáshoz. Viszont bárki, aki részt vesz a hamu elkészítésében vagy egy személy megtisztításában, spirituálisan tisztátalanná válik. A vörös tehen micvája paradox. Isten azt mondta, hogy aki részt vesz a hamu előállításában – akár levágja, akár elégeti azt, akár összegyűjti annak hamuját –, spirituálisan tisztátalanná válik. A hamu maga viszont valakinek a megtisztítására használható. Ugyanaz a hamu, ami egy zsidót tisztátalanná tesz, egy másikat megtisztít. Mindez első megközelítésben igen illogikusnak tűnik, ám mélyebb értelemben mind a mai napig releváns üzenetet hordoz a mindennapi életünkre vonatkozóan. Valószínűleg mindannyian átérteltük már, hogy életünk valamely területén kicsúszott a kezünkől az irányítás. Egyszerűen elégünk lett abból, amit addig műveltünk, átléptünk egy képzeletbeli határt, és tudtuk, hogy ezután komoly változásnak kell bekövetkeznie. Ilyenkor újult erővel látunk neki a változtatásnak, mert tisztán látjuk, hogy az eddigi magatartásunk megakadályozta, hogy boldog életet élhessünk. De még mielőtt ez a változásra való vágy megszületett volna bennünk, elértünk egy mélypontot, melyben bizonyos értelemben „tisztátalanságot” éltünk meg. Éppen erről van szó: maga a helytelen magatartás volt az, ami elért egy olyan szintet, ahol a változásnak törvényszerűen be kellett következnie. Sokszor épp a helytelen magatartás lehet a katalizátora a pozitív változás kezdetének. Az Örökkévaló nem akarja, hogy egész életünket önmarcangolással töltsük, vagy hogy örökké a falba verjük a fejünket sorozatos rossz döntéseink miatt, amiket az életben hoztunk. Ehelyett azt szeretné, hogy fejlődjünk, és pozitív irányba változzunk. Mikor elgondolkodsz helytelen magatartásodon és igazán elégedetted leszel belőle, akkor – ahelyett, hogy elveszítenéd az önbizalmad és utálnád önmagadat, amiért nem tudsz megváltozni – használd a frusztrációt és elégedetlenséget mint motivációt a tudatos változásra! Isten azt akarja, hogy spirituálisan a maximumot hozzuk ki magunkból, és ehhez az eszközt is a kezünkbe adta.

Bálák hetiszakasza első olvasásra azt a határozott benyomást kelti Bileámról, hogy jó ember volt. Nem száll szembe az Örökkévalóval, Bálák előkelősége nem tudja őt megfélemlíteni, angyalokat lát, próféciákat kap, csodálatos áldásokat fogalmaz meg és Izrael népét magasztalja. Rási kommentárjában azonban azt olvashatjuk, hogy jóslatai nem voltak valóságosak, ő maga pedig közönséges, antiszemita és megalkuvó volt. Bölcsseink Bileám hárásának, azaz gonosz Bileámnak nevezik. Miért van ez az éles ellentmondás az írott és a szóbeli tan között? Bölcsseink ezt így magyarázzák: míg a Tóra, az írott szöveg áttekintést nyújt arról, milyennek látszott Bileám, addig a szóbeli hagyomány érzékelteti, milyen is volt ő valójában, milyen volt az igazi Bileám. Mindebben az életben megnyilvánuló dolgok kettőssége rejlik. Az ember tűnhet nemesnek, erkölcsösnek, idealistának, szentnek, és

bizonyosak lehetünk benne, hogy a Föld legkülönlegesebb személyével állunk szemben. Aztán bepillantunk Rási kommentárjába és máris egész másként fest a dolog. Az Örökkévaló végtelen bölcsességgel megalkotott egy összetett vezetési rendszert, mely az égi irányításon és a szabad választás lehetőségének fenntartásán alapul. Az Örökkévaló megteremt a létfeltételeket minden teremtmény számára, de a létfenntartáshoz felhasználható eszközök lehetnek jók és rosszak. Egyszer megkérdezték Rav Yaakov Kaminetskytől: „Ha az Örökkévaló nem akarja, hogy az emberek csaljanak és lopjanak, akkor miért ad a csalóknak és tolvajoknak olyan sok pénzt?” Rav Kaminetsky ezt válaszolta: „Ők nem az Örökkévalótól kapták a pénzt, hanem a szitrá áchrától (a másik oldaltól).” Nem tudom pontosan mit jelent, hogyha valakit a szitrá áchrá „finanszíroz”, de abban biztos vagyok, hogy én nem kívánkozok oda. Azok a vallási erőfeszítések, melyek tisztességtelenül szerzett pénzen alapulnak, nem fognak fennmaradni. A beljük vetett energia hasztalan. Vannak jó eszközök és rossz eszközök. Van jó és rossz spiritualitás. Ez olyan, mint a testépítés. Valaki hónapokig treníroz, hogy elérjen egy edzettségi szintet, mások ezt gyorsan megteszik néhány szteroid segítségével. Bileámnak rossz volt a szellemisége. A kapcsolatait arra használta, hogy átkokat mondjon az Örökkévaló nevében. Az ő eszköze a szitrá áchrá volt. Én ahhoz tartom magam, ha hallok valakit az Örökkévaló nevében beszélni, nagyon figyelek arra, hogy mit mond. Ha valaki mindig negatív, másokat bántó, romboló vagy okoskodó megjegyzéseket tesz, azt mondom: „Lo meHásem jácá zot – Ez nem az Égből való”. A jécer háranak, a rossz ösztönnek akar megfelelni. Tartózkodni kell az ilyen szellemiségtől, az Örökkévaló nevében való gyűlölködés vezetett a Szentély lerombolásához. Külsőleg Bileám szentnek látszott, de bölcsünk felfedik róla a valós képet, mely negatív és romboló. Bileám spirituális szteroidokat használt. Ő maga mondta, mikor dicsőítette a zsidó népet: „Lo náchás beJákov”. Nincs náluk fekete mágia, sem szteroid, ők igaziak. Bileám történetének tanulsága, hogy nekünk is igaznak kell lennünk. Vigyáznunk kell, hogy szélhámusok be ne csapjanak minket, de még fontosabb, hogy mi magunk se váljunk azzá. Életünket és megélhetésünket a szentségnek kell vezérelnie, így lehet értelmes, tartós és igazi.

HÍREK A VILÁGBÓL

Jövő hét csütörtökön kezdődik a három gyász hét. https://bzsh.hu/2023/06/29/jovo-het-csutortokon-kezdodik-a-harom-gyaszhet/
Vidéki zsidó hitközségek vezetői az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetemen. https://mazsihisz.hu/hirek-a-zsido-vilagbol/oktatas/videki-zsido-hitkozsegek-vezetoi-az-orszagos-rabbikepzo-zsido-egyetemen
Megszerezte első vezető választott önkormányzati tisztségét az Alternatíva Németországnak (AfD) német ellenzéki párt a Thüringia tartományi Sonneberg járásban vasárnap tartott közigazgatási vezető (Landrat-) választáson. https://www.szombat.org/hirek-lapszemle/eles-reakciok-a-nemet-szelsojobb-valasztasi-sikerere
Nemrég találták meg a lebontott zsinagógát díszítő kőtáblákat, és átadták a csákvári Vértes Múzeumnak, ahol a Múzeumok éjszakája óta megtekinthetők. https://akibic.hu/2023/06/29/egy-deportalasbol-visszatert-zsido-ferfi-bontatta-le-a-csakvari-zsinagogat/
Izrael a szivarogtató? https://ujkelet.live/2023/06/29/izrael-a-szivarogtato/
Az elit egységek tartalékosai bejelentették, hogy felhagynak az önkéntes szolgálattal, ha a puccstörvényeket előmozdítják. https://izraelinfo.com/2023/06/27/az-elit-egysegek-tartalekosai-bejelentettek-hogy-felhagynak-az-onkentes-szolgallattal-ha-a-puccstorvenyeket-elomozditjak/
Elfogatta magát, hogy lássa Auschwitzot, és leírta, milyen. https://magyararancs.hu/sorkoz/elfogatta-magat-hogy-lassa-auschwitzot-es-leirta-milyen-259711
Több száz lőfegyvert és náci relikviákat foglaltak le ausztriai szélsőjobboldali motorosoktól. https://telex.hu/kulfold/2023/06/29/tobb-szaz-lofegyvert-es-naci-relikviakat-foglaltak-le-ausztriai-szelsojobboldali-motorosoktol
Bibi barátai a telepesteror pártján. https://nepszava.hu/3200128_bibi-baratai-a-telepesteror-partjan
Botrányos kijelentés majd bocsánatkérés. https://ujkelet.live/2023/06/26/botranys-kijelentes-majd-bocsanatkeres/?ct=(EMAIL_CAMPAIGN_6_29_2023_23_15)&mc_cid=a53cc7cc94&mc_eid=2124ea9229
A magyar felelősséget nem lehet megkerülni sem a zsidó holokausztnál, sem a romák elleni atrocitásoknál. https://transtelex.ro/kultura/2023/05/14/gido-attila-tortenesz-eszak-erdely-zsido-holokauszt-roma-atrocitasok
Gumibottal a kiváltságokért: kápóperek Magyarországon. https://magyarnemzet.hu/lugas-rovat/2023/06/gumibottal-a-kivaltsagokert-kapoperek-magyarorszagon
Újabb elismerés: Tel Aviv a világ legboldogabb városa. https://bzsh.hu/2023/06/29/ujabb-elismeres-tel-aviv-a-vilag-legboldogabb-varosa/
Mezopotámiai dámszarvasok születtek Szegeden – ez a faj a héber Bibliában is szerepel. https://mazsihisz.hu/hirek-a-zsido-vilagbol/hirek-lapszemle/mezopotamiai-damszarvasok-szulettek-szegeden-ez-a-faj-a-heber-bibliaban-is-szerepel

<p>Izraelben a külügyminisztériumba kérték Ukrajna nagykövetét, Jevhen Kornijcsukot. https://www.szombat.org/hirek-lapszemle/az-izraeli-kulugyminiszterium-bekerette-az-ukran-nagykovetet</p>
<p>A hosszú évszázadokig szunnyadó vallási nyelvet ma már világszerte emberek milliói használják, Izraeltől kezdve az Egyesült Államokon át egészen Kínáig. https://akibic.hu/2023/06/28/igy-eledt-ujja-2000-ev-utan-a-heber-nyelv/</p>
<p>Ben-Gvirnek nagyon nem tetszett Netanjahu WSJ-nek adott interjúja. https://ujkelet.live/2023/06/29/ben-gvirnek-nagyon-nem-tetszett-netanjahu-wsj-nek-adott-interjuja/</p>
<p>Izrael a negyedöntőben! https://izraelinfo.com/2023/06/29/izrael-a-negyeddontoben/</p>
<p>Nem kap kanadai vízumot az exjobbikos Bencsik János, aki Torontóban lenne főkonzul. https://hvg.hu/itthon/20230629_Szabad_Europa_kanadai_vizum_exjobbikos_Bencsik_Janos_Toronto_fokonzul</p>
<p>Kevés a pénz a kolozsvári zsidó temetők karbantartására. https://maszol.ro/belfold/Keves-a-penz-a-kolozsvari-zsido-temetok-karbantartasara</p>
<p>Horthy Miklós és a holokauszt. https://nepszava.hu/3199750_horthy-miklos-es-a-holokauszt</p>
<p>Lezárta az évet a BZSH Scheiber Iskola. https://bzsh.hu/2023/06/23/lezarta-az-evet-a-bzsh-scheiber-iskola/</p>
<p>Óriási fordulat: Az EMIH kész átadni a Sorsok Házát a Páva utcai emlékközpontnak. https://mazsihisz.hu/hirek-a-zsido-vilagbol/hirek-lapszemle/oriasi-fordulat-az-emih-kesz-atadni-a-sorsok-hazat-a-pava-utcai-emlekkozpontnak</p>
<p>Herci Halevi altábornagy, az Izraeli Védelmi Erők parancsnoka, Ronen Bar, a Sabak belbiztonsági szolgálat vezetője és Kobi Sabtáj rendőrfőkapitány szombati közös nyilatkozatukban határozottan elítélték a telepések palesztinok elleni támadássorozatát. https://www.szombat.org/hirek-lapszemle/nyilatkozat-es-valasz</p>
<p>A Spy/Master című sorozatban a Frankel Leó úti zsinagógát fenyegetik arab terroristák. https://akibic.hu/2023/06/28/vero-tamas-forabbi-is-felbukkan-az-hbo-legujabb-kemthillereben/</p>
<p>Érdekes fejlemény a 4 adminisztratív őrizetes telepes bírósági meghallgatásán. https://ujkelet.live/2023/06/29/erdekes-fejlemeny-a-4-adminisztrativ-orizetes-telepes-birosagi-meghallgatasan/</p>
<p>Netanjahu: Előmozdítjuk a jogrendszert megváltoztató törvényeket, a normakontroll felülírása nélkül. https://izraelinfo.com/2023/06/29/netanjahu-elomozditjuk-a-jogrendszert-megvaltoztato-torvenyeket-a-normakontroll-felulirasa-nelkul/</p>
<p>Israel Katz energiaügyi miniszter azt állítja, nem tudott tanácsadója, Oved Hugi közösségi médiában tett megjegyzéseiről, amelyek szerint például nácioknak kellett volna megölniük a Netanjahu per mögött álló személyeket. https://www.szombat.org/politika/likud-miniszteri-tanacsado-most-mar-megertem-hitlert?ct=t(EMAIL_CAMPAIGN_6_29_2023_23_15)&mc_cid=a53cc7cc94&mc_eid=2124ea9229</p>
<p>Berlinben megnyílik Németország legnagyobb zsidó oktatási és kulturális intézménye. https://www.szabadeuropa.hu/a/berlinben-megnyilik-nemetorszag-legnagyobb-zsido-oktatasi-es-kulturalis-intezmenye/32472202.html</p>